

I. ROZPRAWY I ANALIZY

DOI: 10.17951/et.2016.28.101

Marius Smetona, Irena Smetonienė
(Vilnius University)

DARBAS (PRACA)
W NIEKTÓRYCH DISKURSACH LITEWSKICH

Autorzy analizują językowo-kulturowy obraz litewskiej PRACY na podstawie danych leksykograficznych i tekstowych. Wykorzystują w opisie materiał *Słownika języka litewskiego* (LKŽ) oraz *Słownika współczesnego języka litewskiego* (DLKŽ) i ustalają, że sposób definiowania znaczeń w obu źródłach znacznie się różni, jest odbiciem dawnych i odpowiednio – współczesnych poglądów na pracę. W dokumentacjach słownikowych widoczne są elementy wiejskiego rozumienia pracy jako ciężkiej, mozolnej działalności człowieka, wykonywanej z obowiązku i jednocześnie niosącej radość, będącej podstawą życia. Wydobyte zostały też, udokumentowane w słownikach, cechy ideologii sowieckiej, zwłaszcza wywyższanie pracy i podporządkowanie jej człowieka. Dane pochodzące z kilku dyskursów (literackiego, ideologicznego, prawniczego i publicystycznego) dostarczają nowych sposobów postrzegania pracy. Ciężka praca została opisana przez klasyków literatury K. Donelaitisa, D. Poškę i J. Tumasa-Vaižgantasą, którzy ukazali jej sens, poetyzując i uszlachetniając pracę, wywyższając i heroizując jej wykonawców. Dyskurs ideologiczny akcentuje patriotyczny sens pracy, prawniczy rozważa znaczenie prawa dla człowieka. Najbardziej wieloaspektowo jest przedstawiana praca w dyskursie publicystycznym: jest ona wartością, honorem, obowiązkiem; dostarcza satysfakcji, jeżeli jest ciekawa; może być traktowana jako hobby, niewymagające wielkiego wysiłku.

SŁOWA KLUCZOWE: praca, dyskurs litewski, dyskurs literacki, dyskurs ideologiczny, dyskurs prawniczy, publicystyka

Pogląd na pracę jako określoną wartość i jednocześnie czynnik definiujący człowieka kształtują instytucje, które zajmują się jego edukacją i przygotowują go do życia; wywierają one ogromny wpływ na stosunek człowieka do otaczającego go środowiska: do rodziny, szkoły, Kościoła, mediów. Praca jest obiektem zainteresowania wielu dyscyplin naukowych i podmio-

tów życia społecznego. Różnymi aspektami pracy zajmują się nauki takie, jak antropologia, paleontologia, historia, socjologia, psychologia. Zdaniem socjologów i filozofów praca nadaje sens życiu człowieka, a przygotowanie zawodowe i umiejętność wykonywania powierzonych zadań ma wpływ na samoocenę jednostki. Zakłada się, że pozycja społeczna człowieka jest określana przez zawód i pracę, którą wykonuje. Od wyboru zawodu i charakteru wykonywanej pracy zależy sytuacja ekonomiczna człowieka i jego dochody.

Kościół Katolicki głosi, że praca jest podstawowym wymiarem istnienia człowieka na ziemi. Tę myśl wyraził papież Franciszek, pisząc: „Praca w różnych jej wymiarach jest częścią bytności człowieka. Praca jest wyrazem godności człowieka, stworzonego na obraz Boga” (15min.lt). Jan Paweł II poświęcił pracy całą encyklikę *Laborem exercens* (1981), w której stwierdza, że człowiek umacnia się na ziemi tylko dzięki pracy i poprzez pracę. Człowiek zaczyna swoje panowanie nad ziemią już wówczas, gdy udomawia i hoduje zwierzęta, zdobywa dzięki temu niezbędny pokarm i odzież, a także wtedy, gdy wydobywa z ziemi i morza różnorodne dary przyrody. Jeszcze bardziej „czyni sobie ziemię poddaną”, kiedy zaczyna ją uprawiać, a jej plody wykorzystuje dla zaspokojenia swoich potrzeb – dlatego rolnictwo stanowi podstawową dziedzinę życia gospodarczego. „Człowiek dlatego ma czynić sobie ziemię poddaną, ma nad nią panować, ponieważ jako ‘obraz Boga’ jest osobą, czyli bytem podmiotowym uzdolnionym do planowego i celowego działania, zdolnym do stanowienia o sobie i zmierzającym do spełnienia siebie. Jako osoba jest tedy człowiek podmiotem pracy” (Jan Paweł II, *Laborem exercens*, 1981).

Ze stanowiskiem Kościoła są zgodni autorzy artykułu, którzy omawiają podstawowe założenia encykliki – *Jei pasiseka pasirinkti darbą pagal savo gyvenimo svajonę, atsiveria galimybė daugiau ar mažiau save atrasti ir realizuoti*. [Jeżeli nam się udaje wybrać pracę zgodną z naszymi życiowymi marzeniami, pojawiają się możliwości w większym lub mniejszym stopniu odnalezienia siebie i samorealizacji.] (bernardinai.lt).

Praca jest też swego rodzaju obowiązkiem. Funkcjonuje opinia, że praca i małżeństwo – to dwa elementy, z których składa się całe życie dorosłego człowieka. Zygmunt Freud za najważniejsze aktywności człowieka, od których zależy jego życiowy sukces, uważał miłość i pracę.

Litwin i praca

Celem tekstu jest analiza obrazu pracy w kilku ważnych dla litewskiego życia społecznego dyskursach, a w kolejności próba konfrontacji tego obrazu z przedstawionymi we wstępie opiniami na temat pracy.

Pracę jako rodzaj działalności Litwini określają dość skrajnie: *dobra – zła, ciężka – lekka; prestiżowa – hańbiąca; wysoko opłacana – nisko opłacana* itd., ale najczęściej praca jest traktowana jako obowiązek, powinność niezbędna do utrzymania rodziny i zaspokojenia własnych potrzeb.

Znany litewski poeta Justinas Marcinkevičius, reprezentujący poglądy zgodne z nauką Kościoła, usiłował pracę poetyzować, traktować jako normę moralną. W wydanej w 2011 roku książce *Dienoraščiair datos* (*Dzienniki i daty*) pisał:

Spróbujmy traktować życie jako obowiązek. Jako obowiązek człowieka wobec człowieka, jako obowiązek człowieka wobec społeczeństwa, a społeczeństwa – wobec człowieka, jako obowiązek słońca wobec ziemi, jak obowiązek rodziców wobec dzieci, pracującego wobec pracy, jako nasz obowiązek wobec prawdy i wierności, jako obowiązek naukowca wobec nauki, jako wierność i obowiązek poety wobec poezji, jako obowiązek wobec dobra i piękna, jako obowiązek wobec ojczyzny, jako obowiązek wobec dnia dzisiejszego i jutrzejszego, jako obowiązek wobec drzewa i ptaka (cytat z wywiadu republika.lt).

Jednak dzisiaj młodzież patrzy na pracę bardziej pragmatycznie:

Powiedzieć o pracy, zajmującej lwią część naszego życia, że ma dla nas największy sens, dzisiaj mało kto jest w stanie. Charakter ekonomiki i przemysłowej, tworzącej „siłę roboczą”, szerzy wyobcowanie pomiędzy człowiekiem a jego pracą. Człowiekowi obce są osiągnięcia jego pracy, to znaczy, że jest on od nich odizolowany i nie ma z nimi styczności, dlatego obca mu jest sama praca. Praca dla niego nie jest sposobem samorealizacji i zaspokojenia potrzeb, praca dla niego jest tylko obowiązkiem, powinnością. W dodatku, z powodu bezosobowej postawy wobec pracy, kryjącej się pod określeniem „siła robocza”, „specjalista” albo „reputacja przedsiębiorstwa”, człowiek z coraz większym trudem może budować i realizować swoją tożsamość poprzez pracę (Baranovas 2011).

Litwin jest bardzo pracowity, pracuje, nie oszczędzając siebie, i bez względu na to, czy praca jest dla niego jest obowiązkiem czy rutyną, potrafi cieszyć się wynikami swojej pracy. Taki stosunek do pracy jest głęboko zakorzeniony w jego świadomości. Przyjrzyjmy się wyrazowi *darbas* ‘praca’ w gwarach litewskich:

- (1) *O tai darbo žmogus, visą dieną kaip bitelė pluša.* [Oto pracowity człowiek, cały dzień jak pszczołka pracuje.] (Šauk.)
- (2) *Šiandie darbo turim iki ausų.* [Dzisiaj pracy mamy powyżej uszu.] (Mrj.)
- (3) *Pasisodink tą šniūrą braškių, tada turėsi darbo lig akių ir uogų.* [Zasadź tę grzędę truskawek, będziesz miał do woli pracy i jagód.] (Rm.)
- (4) *To darbo tai pilnos akys, negali apsigint.* [Od tej pracy aż w oczach się roi, nie można się obronić.] (Alv.)
- (5) *Be darbo ilgu.* [Bez pracy jest tęskno.] (Slv.)
- (6) *Jis visada paskendęs darbuose.* [On stale zajęty pracą.] (Šn.)
- (7) *Jau žiemą kulti – tai paskutinis darbas.* [W zimie młocka – to już ostatnia praca.] (Rm.)
- (8) *Kad visuomet darbuose, tai nė pasakos nerūpi.* [Jako że ciągle pracuje, to nawet bajki go nie interesują.] (Gs.)

- (9) *Dabar iš **darbų** turim tik suart.* [Teraz z prac została tylko orka.] (Pc.)
 (10) *Vasarą **darbuose** visi nušilę, nuplukę.* [Latem wszyscy w pracy zgrzani, spoceni.] (Pn.)

Jak widać, dla zwykłego Litwina praca jest rutyną, zwykłą czynnością fizyczną, przed którą nie można się ukryć, bo Litwin nie jest przyzwyczajony do siedzenia bezczynnie, a pracy jest tak dużo, że jej końca nie widać (2, 3, 4, 6, 9). Praca jest ciężka, wycieńczająca (1, 7, 10), zmęczonego pracą nie obchodzą inne ważne rzeczy, może o nich nie pamiętać (8), ale przyzwyczajonemu do pracy trudno bez niej wytrzymać (5). Należy zauważyć, że zazwyczaj ciężka praca nie jest oceniana negatywnie. Ciężko i dużo pracujący człowiek jest porównywany do mrówki albo pszczoły, które w kulturze ludowej mają tylko pozytywne konotacje (pszczoła i człowiek są do siebie podobni – obydwójce – *valgo* i *miršta* – ‘jedzą’ i ‘umierają’, a wszystkie pozostałe istoty żywe *ėda* i *dvesia-* ‘zrą’ i ‘zdychają’). Ale te aspekty pracy zostały utrwalone w folklorze albo w derywatach od wyrazu *darbas* ‘praca’ (np. *darbas žmogų puošia* [praca ozdobi człowieka]; *darbštus kaip bitutė* [pracowity jak pszczołka]; *darbštus kaip skruzdė* [pracowity jak mrówka]), co jednak nie jest przedmiotem niniejszego artykułu.

O pracy była mowa i w historycznych zabytkach językowych:

- (11) *Senus mažus **darban** varė.* [Starych i małych pędzono do pracy.] (JD210)
 (12) *Nesirūpink mano sunkiais **darbeliais**.* [Nie zamartwiaj się o moją ciężką pracę.] (JD31)
 (13) *Nuo sunkių **darbelių** žiedelis rūdėja.* [Od ciężkiej pracy pierścionek ciemnieje.] (StnD12)
 (14) *Jei **darbą** savo rankelių valgysi, pašlovintas būsi.* [Jeżeli będziesz spożywał owoce pracy swoich rąk, chwała ci będzie.] (Mž424)

Praca występuje tu jako obowiązek, powinność (11), mimo że ciężka praca jest określana przy pomocy zdrobnień (12, 13, 14), jednak we wszystkich przypadkach dominujący jest sem ‘ciężka praca’.

W wypowiedziach potocznych wyraz *darbas* ‘praca’ jest używany w kilku znaczeniach:

- (15) *Bitės parlekia su **darbu**.* [Pszczoły wracają z urobkiem.] (Vl.)
 (16) *Spinta didelė, bet **darbas** nė šuniui nevertas.* [Szafa duża, ale robota psa nie warta.] (Jnš.)
 (17) *Kai šitą [laikrodį] nugyvensiu, tai kitą vėl pirksiu to pačio **darbo**.* [Jak tylko ten (zegarek) się zepsuje, kupię nowy tego samego wyrobu.] (Plv.)
 (18) *Kai pašoka, jaunoji suriša savo **darbo** juosta.* [Jak potańczą, młoda przewiąże pasem swojego wyrobu.] (Dv.)
 (19) *Apsiūtas savo **darbo** siūlu.* [Obszyty nitkami swojego wyrobu.] (Lzd.)
 (20) *Namų **darbo** rūbai geriau ir velėjas.* [Odzież domowej roboty lepiej się pierze.] (Sdk.)

W tym wypadku wyraz *praca* określa efekty pracy (15) oraz konkretne przedmioty, będące wytworem pracy (16), jakość wykonanej pracy (16, 17, 20), sposób produkcji (18, 19).

Można zatem twierdzić, że litewska *darbas* ‘praca’ w gwarach i zabytkach językowych przedstawia się dość różnorodnie – służy do określenia zarówno jakości pracy, jak i biedy, trudu.

Należy zauważyć, że wyrazy *darbas*, *dirbti* nie są dawne, odziedziczone z języka praindeuropejskiego, i ich pierwotne znaczenie prawdopodobnie nie było związane z ciężarem. Według W. Smoczyńskiego *dirbti*, *dirbu*, *dirbau* ma powiązanie z łotewskim *dirbt* w znaczeniu ‘szybko bieć; iść powolnym krokiem’ (Smoczyński 2007). Znaczenie ‘ciężka praca’, zdaniem litewskiego etymologa V. Mažiulisa, pojawiło się później, prawdopodobnie z powodów społecznych i psychospołecznych i zostało zapożyczony z innych języków: „Znaczenie ‘pracować, trudzić się’ występuje w zapożyczeniach z innych języków – łot. *strādāt* (z ros., zob. ME III 1084), lit. (gwar.) *prociavoti* (z pol.). Pruskie **gevin(ā)tvei* ‘ciężko pracować’ (wyraz niestary, zapożyczony) i pruskie **dēlātvei* ‘pracować, działać’ (zob. s. v. *dīlinai*), por. z lit. *prociavoti* ‘ciężko pracować’ (wyraz – zapożyczony!) i *dirbti* ‘pracować, działać’ (prusistika.ff.vu.lt).

Dla „ciężkiej pracy” istnieje w języku litewskim najwięcej synonimów: *plūšėti* ‘harować’, *triūsti* ‘trudzić się’, *prakaituoti* ‘pocić się’, *prakaitą lieti* ‘wylewać pot’ (SŽ) i antonimów: *atilsis* ‘wypoczynek’, *poilsis* ‘odpoczynek’, *gulėjimas* ‘leżenie’, *nedarbas* ‘bezrobocie’, *šventė* ‘święto’, *tingėjimas* ‘lenistwo’ (AŽ).

Praca w dyskursie literackim

Literatura ma duży wpływ na kształtowanie się systemu wartości, wyznawanych przez człowieka. W literaturze łączą się ze sobą przeszłość, teraźniejszość i perspektywa na przyszłość. W historii literatury litewskiej było trzech wybitnych autorów, którzy w swojej twórczości poświęcili szczególnie wiele uwagi pracy wykonywanej przez człowieka: Kristijonas Donelaitis, Dionizas Poška i Juozas Tumas-Vaižgantas.

Analizę należy rozpocząć od poematu *Metai* [*Pory roku*] – najwybitniejszego utworu dydaktycznego XVIII wieku. Donelaitis był pastorem i poczuwał się do obowiązku dbania o moralność swoich parafian, których starał się nauczać, opisując prace, przypisane do określonej pory roku i podkreślając, że praca musi być wykonywana bezustannie, bez względu na pogodę, bo jest nakazem danym przez Boga:

- (16) *Nugi dabar, ī dieviškā žiūrēdami rankā
 Judinkimēs pamaži nuolatai nusitvert savo **darbus**.
 Ir nepabūkim, kad išgirsim darganas ūžiant.
 Ar kad orai mus daugsyk visoki nugandins!*
 [Więc teraz szybko z bożą pomocą zacznijmy.
 Krzątać się w gospodarstwie wokół prac wiosennych.
 Niech nas nie troska grzmotów dudnienie wysokie.
 I wszelkie niepogody straszące za drzwiami!¹]

Donelaitis dużo miejsca poświęca opisowi samego procesu pracy, stara się przekazać nastrój, jaki towarzyszy pracy. Właśnie praca zajmowała większą część życia chłopca, który wkładał w nią część swojego serca. Na wiosnę robotnicy wychodzili w pole, trzeba było zaczynać siew, żeby potem zbierać plon. Lato – ciężka pora roku dla *burów* litewskich – kiedy człowiek musi pracować bez przerw, bez wytchnienia. Ale zarazem praca czyni biednego chłopca silniejszym, nigdy nie narzeka on na „pańskie” choroby. Latem nadmiar prac (część poematu ma taki tytuł – *Trudy lata*) przygniata chłopca pańszczyźnianego: wywóz gnoju, sianokosy, żniwa, zbieranie bobu i grochu, orzechów i grzybów. Donelaitis poprzez opis nawożenia chciał pokazać, że *bur* litewski jest oddany pracy i nawet najgorszą i brudną pracę może wykonać w terminie i sumiennie. Cały czas człowiek pozostaje na łonie przyrody. Tylko prace zimowe wykonuje w domu podczas długich wieczorów przy świetle lampy. Prace zimowe nie są tak uciążliwe, ale są monotonne.

Bohaterowie Donelaitisa są podzieleni na dwie grupy: *viežlybieji* (od ros. *vežlivyj*, dosł. grzeczni; pozytywni) i *nenaudėliai* (dosł. nicponie; negatywni). Negatywni bohaterowie są antyspołeczni – niebezpieczni, konfliktujący, nakłaniający do nieuczciwego życia – pijaństwa, obżarstwa. To Plaučiūnas, Dočys, Slunkius i inni. Jeden z ludowych przedstawicieli nicponi, występujących w urywku z *Radości wiosny* – to mędrkujący leń Slunkius (sam wyraz *slunkius* jest synonimem lenia, zob. lkž.lt):

- (17) *Ak! kad būt ilgiaus žiema pas mus pasilikus,
 Ir kad vis miegot mums būtų sviete paskirta!
 Ogi dabar, žėlėk Dieve! jau vasara randas
 Ir darbų naštas nusitvert vėl ragina rengtis.*
 [Gdyby człek mógł tylko wyspać się w życiu!
 A tu, na Boga, lato już mówi dzień dobry
 I do robót rozlicznych człowieka nakłania.
 O, gdybyż dni zimowe trwały nieco dłużej.]

Monolog Slunkiusa stanowi kontrast wobec zachęty Pričkusa, by przygotować się do pracy:

¹ Wersja polska według tłumaczenia Zygmunta Ławrynowicza (Kristijonas Donelaitis, 1982, *Pory Roku*, Olsztyn–Białystok: Wydawnictwo Pojezierze).

- (18) *Bet jūs, viežlybi kaimynai, jūs, gaspadoriai*
Su grečnomis gaspadinėms, mums nereik nusigédėt,
Kad mes, būriškus jau vėl nusitverdami darbus,
Mėšlus rausim ir laukus įdirbdami vargsim.
 [I wy, gosposie skrzętne, czego nam się wstydzić,
 Gdy przyjdzie się przyłożyć do czarnej roboty,
 Lecz wy, zacni sąsiedzi, dobrzy gospodarze
 Będziecie gnój roztrząsać i uprawiać rolę.]

Donelaitis wyraźnie pokazuje, na których *burach* należy się wzorować. On sam kocha tylko tych *burów*, którzy pracują. Praca – to podstawowy drogowskaz życia, nieunikniona powinność. Autor dlatego podziwia *vežlybych* (grzecznych) *burów*, że darzą oni pracę prawdziwym szacunkiem i miłością. Śpieszą się do pracy, nawet jeżeli nie zdążą nic zjeść czy porządnie się ubrać, żeby tylko być na czas. Wszystkie prace wykonują sumiennie, odpowiedzialnie, trują się, nie szczczędząc siebie.

Napisany na początku XIX wieku poemat Poški (Paszkievicza) *Mužikas žemaičių ir Lietuvos* (*Chłop żmudzki i litewski*) przypomina skondensowaną imitację *Pór roku* Donelaitisa – ukazuje prace chłopca pańszczyźnianego i jego trudy w różnych porach roku, podkreśla ogrom i nieustanność prac:

- (19) *Pons taria: „Garbė dievui, darbymets praėjo”.*
 [Pan mówi: „Dziękować Bogu, prace się skończyły”.]
Mužike! kitaip sakai: naujs darbs prasidėjo.
 [Chłopie! (A ty) inaczej mówisz: nowe prace się rozpoczęły.]

Poška, podobnie jak Donelaitis, ma na celu przede wszystkim wywyższenie wykonawcy wszystkich prac, tj. chłopca pańszczyźnianego. Człowiek pracy (według Poški: *mužikas* ‘chłop’) jest wywyższany jako twórca wszelkich wartości materialnych, duchowych i kulturowych. Jednocześnie ukazuje się jego ubóstwo, niewolnicze życie, poddane bezprawiu.

Antyteza, która jest zaznaczana już w pierwszej linijce utworu:

- (20) *Dalele žmonių branği, vienok paniekinta*
Iš kurio darbios rankos žemės vaisiai krinta!
 [Cząstka ludu droga, jednak często znieważana,
 Z której rąk pracowitych owoce ziemi pochodzą!] –

uzasadnia się całą treścią poetycką utworu. Chłop (*mužikas*) rozumie, że to on jest „prawdziwym panem życia – producentem wszystkich dóbr społecznych, twórcą wszystkich wartości” (Girdzijauskas 2001).

- (21) *Mužike! rašiau **darbus** pagal mano galės.
 „Netiesa: tai tikt yra **darbų** mano dalys,
 Kurias tiktai nugraibeį kaip verėne taukus:
 O kas gi tuos išskynė pievas, dirvas, laukus?
 Kas sausomis padarė tas pelkes bedugnes?
 Kas akmenis suskaldė su gelžiu per ugnis?
 [...]
 Kas pastatė tas baltas trobas mūrinyčias,
 Iš plytų ar iš akmens blizgančias bažnyčias?
 Kas tuos žemčiūgus, auksus, sidabrus nupelno?
 Vis tai kruvins prakaitas ir muziko delna.
 [Chłopie, jam w tym opisie mocny i zuchwały.
 Nie, wszak częśćkę wyliczasz, a nie trud nasz cały,
 Jak kucharka, co zbiera z wierzchu tłuszczą szkliwo.
 A kto zagon obsiewa, plon kto zbiera w żniwo?
 Kto usuwa ci bagna, błota i moczary?
 Kto rozszczepia kamienie bez ognia i pary?
 [...]
 Buduje kamienie, miejskie domy białe,
 I kościoły z kamieni, cegieł, wiecznie trwałe?
 I kto kraj twój we złoto i srebro wzbogaca?
 Toć ten cały trud krwawy – chłopskiej dłoni praca²]”.*

Mimo podobieństw występujących między poematami stosunek do pracy chłopca Poški i Donelaitisa znacznie się różni. Jak już wspominaliśmy wyżej, pozytywnie pokazani chłopcy żywią szacunek i miłość do pracy, trudzą się, nie oszczędzając sił, ale równocześnie praca *mužików* jest pracą niewolniczą, wyczerpującą; *mužikas*, mimo że wytwarza wspaniałe dobra, nie odczuwa radości, narzeka i płacze.

Poglądy na pracę XX-wiecznego pisarza, księdza Juozasa Tumasa-Vaižgantas są bliższe poglądom wyrażanym przez Kościół. W jego twórczości znowu wraca motyw wywyższenia pracy. Opisując pracę, Vaižgantas oplata ją wspomnieniami z przeszłości, opowieściami, powiedzonkami. Najbardziej interesująca pod tym względem jest powieść *Pragiedruliai (Zwiastuny wiosny)*. Rzeczywiście, wszyscy ludzie dużo i ciężko pracują, praca jest przymusowa, ale jedni to robią z nawyku, inni z obowiązku, a dla Napalysa Šešiavilkisa praca jest źródłem szczęścia. Nie sprawia mu ciężaru wstawanie wcześniej niż inni i to, że pracuje więcej niż inni. Praca jest częścią jego życia, jest jego szczęściem. To człowiek, który kocha pracę, zachwyca się wszystkim: i wiosennym sianokosem, i wyborem kosy, a jego zapal do pracy przyciąga innych:

² Tekst polski według tłumaczenia Julii Wichert-Kajruksztisowej (*Tam gdzie mały lśnił czerwone. Antologia literatury litewskiej*, oprac. Zygmunt Stoberski, Warszawa: PWN, 1973).

- (22) *Dlatego i najemnicy z Šešiavilkisów nigdzie nie chcieli iść sami, bez Napalysa. Idąc razem, spoglądali na tego przystojnego o jasnej cerze młodzieńca, słuchali niekończących się jego rozmów i pracę wykonywali niby z łatwością, nie nudząc się, nie zniechęcając...*

Praca Napalysa w powieści jest poetyzowana, uszlachetniana; autor pokazuje siłę młodzieńca, sens jego pracy, jej piękno i pożytek:

- (23) *Będąc w sile wieku i dobrym zdrowiu, prace w obejściu wykonywał Napalys, z takim samym zapalem, z jakim zabierał się zawsze za każdą nową robotę. Jego umiejętności wykonywania wszystkiego wprost doskonale budziły zachwyt... Gwiżdżąc, przyspiewując lub gawędząc wesoło, Napalys orał pole, kosił siano, młócił, wywoził gnój i robił to tak samo dobrze, jak najemnicy. I jeszcze lepiej, bo z większą cierpliwością i wytrwałością.*

Poetycko jest przedstawiony koncert kos przed sianokosami i same sianokosy w *Gondingos krašte* (Kraj Gondingi) – praca jest ciężka, lecz jej obrazy są jasne, wypełnione słońcem, zapachem traw, powiewami wiatru. Praca według J. Tumasa-Vaižgantas jest źródłem radości i zdrowia, wywyższa człowieka i uszlachetnia. Nieprzypadkowo rozdział powieści *Napalys darbus dirba* (Nalapys wykonuje prace) jest włączony do kanonu obowiązkowych lektur szkolnych. Inni pisarze litewscy nie poświęcają tak dużo miejsca pracy w swoich utworach, ale w ten czy inny sposób temat pracy pojawia się w nich stale. Wskazywane są jej cechy charakterystyczne (semy):

- (24) *Esame darbo mes broliai, klauso mūs erdvės ir toliai.* [Jesteśmy braćmi pracy, słuchają nas przestrzenie i dale.] (V.Myk-Put.)
- (25) *Bene darbas rūpės jam dirbti.* [Czyż tylko praca będzie go obchodzić.] (Žem.)
- (26) *Visus darbus ji nudirbo, darbas rankose jai tirpo.* [Wszystkie prace wykonała, praca paliła się jej w rękach.] (S.Nér.)
- (27) *Kas dar prispaustų prie darbo, supliukštų jos lašiniai.* [Gdyby kto przymusił ją do pracy, straciłaby trochę tłuszczu.] (J.Jabl.)
- (28) *Prasidėjo lauko darbai.* [Zaczęły się prace polowe.] (A.Vien.)
- (29) *Lengvo rankų darbo nemoka – nei siūti, nei megzti.* [Nie potrafi prostej ręcznej pracy (wykonać) – ani szyć, ani na drutach robić.] (Žem.)
- (30) *Kad žmogus ir numiršta, darbai gyvena.* [Nawet jeżeli człowiek umrze, jego dzieła (prace) żyją.] (J.Jabl.)
- (31) *ŽMOGUI visada mieliau dirbti darbą, negu atlikti pareigą.* [CZŁOWIEKOWI zawsze przyjemniej wykonać pracę, niż wypełniać obowiązki.] (J. Marc.)
- (32) *Jei iš viso yra pašaukimas, tai kilniausias pašaukimas yra darbas.* [Jeżeli w ogóle istnieje powołanie, to najbardziej szacownym powołaniem jest praca.] (J. Marc.)
- (33) *I darbą, broliai, vyrs į vyrą, šarvuoti mokslu atkakliu!* [Do dzieła (pracy), bracia, mąż z mężem, uzbrojeni w pancierz nauki!] (Mair.)
- (34) *Kambario nuotaika, ramybė, knygos – geriausi darbo draugai.* [Nastrój (panujący) w pokoju, spokój, książki – najlepsi pracy towarzysze.] (P.Cvir.)

Z podanych przykładów wynika, że praca przedstawiana jest w literaturze przede wszystkim jako rodzaj działalności fizycznej (21-34, 36, 37), efekt tej działalności (35). W utworach XX-wiecznych pojawia się praca umysłowa (38, 39). Praca może być ciężka (32), nawet nieznośna („krwawy pot”) (26). Praca się nigdy nie kończy (21-24, 33), jest obowiązkiem, jest umieszczana na określonej skali wartości (30, 34), ale ciekawa praca, wykonywana z miłością, nie stanowi ciężaru, jest czymś swoistym, naturalnym (27, 28, 31, 37), jest powołaniem (37), a ludzie wspólnie pracujący stają się sobie bliscy jak bracia (29).

Podstawowe semy pracy, wyłonione w przykładach pochodzących z za- bytków historycznych, gwar i literatury, układają się w następujące znaczenia w *Słowniku języka litewskiego* (LKŽ):

1. ‘celowa, pożyteczna dla społeczeństwa działalność człowieka, wymagająca zastosowania sił umysłowych lub fizycznych; praca, działalność, trud’;
2. ‘to, co jest wykonane, zrobione, dokonane’;
3. ‘jakość, sposób wykonania, wyprodukowania’.

W tym tekście najwięcej uwagi poświęcono *pracy* w znaczeniu pierwszym.

Dyskurs ideologiczny

Praca w pierwszym znaczeniu podanym w LKŽ – ‘pożyteczna dla społeczeństwa działalność człowieka’ – znajduje swój wyraz w dyskursie ideologicznym, w którym jest obecne chłopskie rozumienie tego pojęcia:

- (35) Prezydent A. Smetona: *Kokia gi yra toji pareiga? Ji yra mokyti, auklėti ir išėjus mokslą dirbti naudingas darbas tėvynei.* [Jaki jest ten obowiązek? Tym obowiązkiem jest uczyć się, kształcić się i ukończywszy naukę, wykonywać pożyteczną dla ojczyzny pracę.] (Rinktiniai raštai)
- (36) Sygnatariusz Aktu Niepodległości Litwy Z. Vaišvila: *Tai buvo darbas vardan Lietuvos Tautos akivaizdoje.* [To była praca w imię Litwy w obliczu Narodu.] (laisvaslaikraštis.lt)
- (37) Prezydent D. Grybauskaitė: *Kiekvieno diplomato pareiga – darbas Tėvynei ir šalies žmonių interesų gynimas.* [Obowiązkiem każdego dyplomaty jest praca dla dobra Ojczyzny i w interesie ludzi naszego kraju.] (15min.lt)
- (38) Reżyser D. Ibelhauptaitė: *Mūsų darbai turi pasakyti, ar mylime Tėvynę.* [Nasze prace powinny świadczyć o tym, że kochamy Ojczyznę.] (Pasaulio jaunimo susitikimas).

W tych przykładach ujawnia się sem patriotyzmu. Praca staje się pojęciem abstrakcyjnym, składa się na nią wiele drobnych, konkretnych czynności. Człowiek, wykonując je, przyczynia się do dobrobytu państwa, umacniania państwowości. Należy zaznaczyć, że taki sem często występuje w przemówieniach okolicznościowych i agitacyjnych (40, 42), zwłaszcza wiele takich wypowiedzi pojawia się w przemówieniach działaczy politycznych i ulotkach reklamowych, rozpowszechnianych podczas akcji wyborczych. Takie rozumienie pracy charakteryzuje osoby reprezentujące myślenie narodowe (41, 43), dlatego mówiąc o pracy, zawsze mają oni na myśli Ojczyznę, a pracę traktują jako źródło dobrobytu.

Patriotyczny aspekt pracy jest wspólny różnym kulturom, warto tu przytoczyć słowa Johna Kennedy'ego: „Nie pytaj, co ci może dać państwo, ale zapytaj, co ty mu możesz dać”.

Mówiąc o ideologii, nie można pominąć i dyskursu sowieckiego, w którym praca dla dobra społeczeństwa była najważniejszą częścią ideologii. Widoczne to jest w przykładach cytowanych w LKŻ:

- (39) *Fizinis ir protinis **darbas** yra visų medžiaginių ir kultūrinių vertybių šaltinis.* [Praca fizyczna i umysłowa jest źródłem wszystkich materialnych i kulturalnych wartości.] (rś.);
- (40) *TSR Sąjungoje **darbas** – kiekvieno darbingo piliėčio pareiga ir garbės dalykas.* [W Związku Radzieckim praca jest obowiązkiem i sprawą honoru dla każdego zdolnego do pracy obywatela.] (rś.);
- (41) *Didelis **darbas** dirbamas kolūkiams elektrifikuoti.* [Wielka sprawa (praca) się dokonuje – elektryfikacja kolchozów.] (sov.).

Przykłady te pokazują, że władza radziecka wyносиła pracę na poziom honoru i obowiązku, propagowała zrównanie pracy fizycznej i umysłowej, przedstawiała pracę jako źródło dobrobytu społeczeństwa, niewątpliwie zdając sobie sprawę z tego, że jest to kłamstwo ideologiczne, mające niewiele wspólnego z konkretnym człowiekiem i realnym życiem.

Praca we współczesnej publicystyce

Poglądy współczesnego Litwina na pracę najlepiej ujawniają się w zdaniu, pochodzącym z portalu internetowego *bernardinai.lt*:

- (42) *Psichologijos požiūriu žmogaus santykis su **darbu** gali būti trejopas: darbas dėl pinigų, **darbas** dėl karjeros, **darbas** kaip pašaukimas.* [Z psychologicznego punktu widzenia stosunek człowieka do pracy może być trzech rodzajów: praca dla pieniędzy, praca dla kariery, praca z powołania.] (bernardinai.lt).

Kolejne wypowiedzi, umieszczone na portalach internetowych, przedstawiają bardziej szczegółowo różne aspekty pracy:

- (43) *Nors sergantys žmonės turėtų gulėti lovoje ir sveikti, apklaustos rezultatai parodė, kad daugumai žmonių **darbas** yra svarbesnis nei sveikata.* [Chociaż chorzy powinni leżeć w łóżku i zdrowieć, wyniki sondażu wykazały, że dla większości ludzi praca jest ważniejsza niż zdrowie.] (delfi.lt)
- (44) *Tai, ką turi dabar, šis lietuvis susikūrė sunkiu **darbu**.* [Tego, co obecnie posiada, dorobił się ten Litwin dzięki ciężkiej pracy.] (delfi.lt)
- (45) *Lietuvis **darbe** jaučiasi puikiai, jei dirbti įdomu, darbovietė finansiskai stabili, o santykiai su viršininku yra geri.* [Litwin w pracy czuje się znakomicie wówczas, kiedy praca jest ciekawa, miejsce pracy jest stabilne finansowo, a stosunki z kierownikiem są dobre.] (lzinios.lt)
- (46) *Man **darbas** yra kaip savotiškas hobis, kuriam reikalingi aktoriniai sugebėjimai ir nuolatinė improvizacija.* [Praca dla mnie jest swoistym hobby, gdzie potrzebne są zdolności aktorskie i nieustanna improwizacja.] (regionunaujienos.lt)
- (47) *Iš jų daugiau kaip pusė mano, kad teismai išmano savo **darbą**.* [Większa część z nich jest zdania, że sądy dobrze wykonują swoją pracę.] (tiesos.lt)
- (48) *Vienas **darbas** yra visiška mano aistra, mano kelias, mano gyvenimo prasmė (gelbėju gyvybes), tačiau už jį mažai moka. Kitas **darbas** man atrodo nuobodus, kankinantis, monotoniškas (nors daug kas atiduotų viską, kad turėtų tokį puikų diplomą), aš jame tikrai nesu laiminga, bet ... už jį gerai moka.* [Jedna praca jest moją wielką pasją, moją drogą, sensem mojego życia (ratuję ludziom życie), ale jest ona nisko opłacalna. Druga praca wydaje mi się nudna, uciążliwa, monotonna (choć wielu oddałoby wszystko, żeby mieć taki piękny dyplom), naprawdę nie jestem w tej pracy szczęśliwa, ale ... za tę pracę dobrze płać.] (delfi.lt)

Jak wynika z przykładów, rozumienie pracy przez współczesnego Litwina jest różnorodne: praca – wartość, honor, obowiązek; człowiek czuje się dobrze, wykonując ciekawą pracę (45), praca – hobby, niewymagające wielkiego wysiłku (46), praca jest oparta na kompetencji (47), ciężka praca (44), praca jest sensem życia, ale jest nisko opłacalna (48), może być nudna, uciążliwa, monotonna, ale wysoko opłacana (48). Na portalach internetowych wśród ogłoszeń, w których poszukuje się lub proponuje pracę, oferuje się też sprzedaż prac pisemnych. W ogłoszeniach pojawiają się te same cechy: praca dobrze opłacana, ciekawa, o wysokiej jakości, odpowiednia:

- (49) *Ieškau gerai apmokamo darbo.* [Szukam dobrze opłacanej pracy.]
Gal kas žinote gerą darbą, kur moka gerus pinigus. [Może ktoś zna jakąś pracę, gdzie płać dobre pieniądze.]
- (50) *Siūlome įdomų darbą jaunam, komunikabiliam vaikiniui.* [Proponujemy ciekawą pracę dla młodego, komunikatywnego chłopaka.]
- (51) *Rašau bakalaurą ir kitus baigiamuosius darbus, parduodu rašto darbą ir t.t.* [Piszę prace licencjackie i inne prace dyplomowe, sprzedaję prace pisemne itd.]

Znaczenia pracy, pojawiające się w tego rodzaju tekstach, wymagają jednak odrębnych badań.

Dyskurs prawniczy

Dyskurs ten jest specyficzny, bowiem dotyczy relacji między człowiekiem i państwem oraz stosunków między ludźmi, które są przedmiotem regulacji prawnych.

- (52) *Kyla klausimas: ar darbas gali būti tik žmogaus teisė, ar gali būti ir pareiga? Atsakymų į šį klausimą galima rasti to paties LR Konstitucijos 48 str. 3 ir 5 dalyse bei kituose tarptautiniuose teisės aktuose.* [Powstaje pytanie: czy praca może być tylko prawem człowieka, czy też może być jego obowiązkiem? Odpowiedź na to pytanie można znaleźć w artykule 48., części 3. i 5. Konstytucji RL i innych międzynarodowych aktach prawnych.] (jurisprudencija.lt)
- (53) *Visuomenėi naudingas darbas – visuomeninio darbo forma; viena iš pagrindinių nuteistųjų pataisymo ir perauklėjimo priemonių.* [Praca pożyteczna dla społeczeństwa – forma pracy społecznej; jeden z podstawowych sposobów wychowania poprawczego człowieka skazanego.] (Pataisos darbų kodeksas – Kodeks prac poprawczych).

W dyskursie prawniczym wyłania się nowy sens pracy – jest ona prawem człowieka (52), nie tylko obowiązkiem. Prawo człowieka do pracy jako podstawa egzystencji, dobrobytu, samooceny gwarantuje *Kodeks pracy*, zatwierdzony w 2002 roku. Praca dla dobra społeczeństwa – eksponowana w dyskursie prawniczym – ma niewiele wspólnego z definicją w LKŽ (53). Także w definicji pracy podanej w słowniku współczesnego języka litewskiego (DKŽ) ten sens nie jest uwzględniany: 1. ‘działalność fizyczna lub umysłowa’; 2. ‘zajęcie, służba, biznes’; 3. ‘wytwór pracy’; 4. ‘sposób lub jakość produkcji, wykonania’; 5. ‘zachowanie, czyn’.

Jak wynika z definicji, podstawowe znaczenie pracy pozostaje niezmiennione – jest to rodzaj działalności, ale pojawiają się nowe określenia, takie jak „wytwór pracy”, „zachowanie”, „czyn” (analiza tych znaczeń będzie przedmiotem odrębnego opracowania).

Zakończenie

Przedstawiona tu analiza pojęcia PRACY w różnych dyskursach nie aspiruje do kompletności. Odtworzenie pełnego obrazu litewskiej PRACY będzie możliwe dopiero po uwzględnieniu szerszej bazy materiałowej, m.in. derywatyw, frazeologizmów i paremiów, także danych ankietowych. Tak pomyślane

badania pozwolą odpowiedzieć na pytanie, jak rozumieli pracę starożytni Litwini i jak ją pojmują Litwini współcześni. Tylko wówczas można będzie przedstawić definicję kognitywną PRACY.

Należy zauważyć, że dla Litwinów bliskie są poglądy na pracę wyznawane przez Kościół, który widzi w niej podstawę egzystencji i obowiązek człowieka. Taką wizję pracy (poetyzując ją) najpiękniej przedstawili przedstawiciele literatury: K. Donelaitis i J. Tumas-Vaižgantas. Prawdopodobnie zamiłowanie Litwina do pracy zostało ukształtowane pod wpływem Kościoła, rodziny, szkoły i literatury – jest wynikiem wychowania i kształcenia.

Czasy się zmieniają, ulegają zmianie i poglądy Litwina na pracę. Największy wpływ na człowieka współczesnego wywierają media oraz wyspecjalizowane dyskursy, np. prawniczy, dlatego pojawiają się takie nowe powiązania znaczeniowe (i nowe semy), jak praca – patriotyzm, praca – prawo człowieka.

Literatura

- Baranovas Ruslanas, 2011, *Tapatybė ir prasmė: postmodernus būvis*, „Pašvaistė”, 10-11, 1–4 p. Vilnius.
- Girdzijauskas Juozas, 2001, *Lietuvių literatūros istorija*, Vilnius.
- Smoczyński Wojciech, 2007, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Wilno.
- Prūsų kalbos paveldo duomenų bazė – <http://www.prusistika.fff.vu.lt/paieska/paieska/>.
- Darbas ir žmogus – <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-04-27-jonas-paulius-ii-darbas-ir-zmogus/61949>.
- Popiežius Pranciškus: darbas yra šventas – <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/popiezius-pranciskus-darbas-yra-sventas-57-522826>.
- J. Marcinkevičius rodo, kur eiti, kai paklysti – http://www.respublika.lt/lt/naujienos/kultura/portretai/jmarcinkevicius_rodokur_eitikaipaklysti/print.1.

Ūródła

- Antanas Lyberis, 2002, *Sinonimų žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas – internetinė prieiga*: <http://dz.lki.lt>.
- Eidintas Alfonsas, 1990, *Antanas Smetona. Rinktiniai raštai*, Kaunas: Menta.
- Ermanytė Irena, 2003, *Antonimų žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Lietuvių kalbos žodynas – internetinė prieiga: <http://lkzd.lki.lt/Zodynas/Visas.asp>.
- Pataisos darbų kodeksas – dostęp w internecie: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.B83AC4763015/TAIS_154134.
- www.bernardinai.lt.
- www.delfi.lt.
- www.jurisprudencija.lt.
- www.laisvaslaikrastis.lt.

www.lzinios.lt.

www.regionunaujienos.lt.

www.tiesos.lt.

www.15min.lt.

Skróty

Alv. – Alvitas, Vilkaviškio r.

A. Vien. – Antanas Vienuolis

AŽ – Antonimų žodynas

Dv. – Dieveniškės, Šalčininkų r.

Gs. – Geistarai, Vilkaviškio r.

JD – Lietuviškos dainos užrašytos par Antaną Juškevičę

J. Jab. – Jonas Jablonskis

J. Marc. – Justinas Marcinkevičius

Jnš. – Joniškis

Lzd. – Lazdijai

Mair. – Maironis

Mrj. – Marijampolė

Mž. – Mažvydas

P. Cvir. – Petras Cvirka

Plv. – Pilviškiai, Vikaviškio r.

Pn. – Panevėžys

Ps. – Pasvalys

Rm. – Ramygala, Panevėžio r.

rš. – raštų žodis

Sdk. – Sudeikiai, Utenos r.

Slv. – Slavikai, Šakių r.

S. Nėr. – Salomėja Nėris

sov. – sowietyzm, wyraz oznaczający realia sowieckie

Stn.D. – Daynas žemayczyiu surynktas yr ysždutas par Symona Stanewicze Mokslynyka
Lyteraturas yr Gražiuju Prytiryumu. Wylniuje Spaustuwiej' B. Neumana Me-
tuose 1829.

SŽ – Sinonimų žodynas

Šauk. – Šaukėnai, Kelmės r.

Šn. – Šunskai, Marijampolės r.

Vl. – Veliuona, Jurbarko r.

V. Myk.-Put. – Vincas Mykolaitis-Putinas

Žem. – Žemaitė

DARBAS (WORK) IN SELECTED LITHUANIAN DISCOURSES

The article is an analysis of the Lithuanian linguo-cultural image of work on the basis of lexicographic and textual data. The sources used are *The Dictionary of the Lithuanian Language* and *The Dictionary of Contemporary Lithuanian*. Definitions in the two dictionaries differ substantially and reflect, respectively, former and contemporary views on work. The lexicographic treatment of work contains elements of the rural understanding of it as hard, arduous human activity, performed out of necessity and at the same time something that brings joy and functions as the foundation of one's life. The dictionaries also contains elements of Soviet ideology, especially the notion of extolment of work and its superiority over people. Data from a few types of discourse (literary, ideological, legal, and journalistic) provide new means of looking at work. Hard work was described by the classic authors in Lithuanian literature, K. Donelaitis, D. Poška, and J. Tumas-Vaižgantas, who pointed to its fundamental meaning, adding to it a poetic flavour and the sense of ennoblement, as well as elevating workers as heroes. The ideological discourse reveals the patriotic sense of work, the legal discourse revolves around the significance of the law. The most diverse is the treatment of work in journalistic discourse: it is a value, an honour, and a duty; it brings satisfaction if it is interesting; it may be treated as a relatively effortless hobby.

KEY WORDS: work, Lithuanian discourse, literary discourse, ideological discourse, legal discourse, journalism